

НОВАК ЖИВКОВИЋ

ЗДРАВСТВЕНЕ ПРИЛИКЕ У ЧАЧКУ 1880. ГОДИНЕ

(Извештај др Ј. Кужеља)

Доктор Јарослав Кужељ,¹ био је 1880. године општински лекар у вароши Чачку. Установе општинских лекара тада су још биле прилично ретке у Србији и такви здравствени радници су се могли срести у Београду или у окружним варошима. Иначе, најважније дужности падале су на окружне физикусе и на среске лекаре, но ових задњих такође је било прилично ретко.

Окружни физикуси, тада је у Чачку ову дужност вршио Стефан Тренчини,² магистер хирургије, иначе „мађарски јемигрант“, како се у једном акту назива, имали су широко подручје делатности, извесну власт (водили су се као чланови окружних начелстава) и били су одговорни за стање здравља међу народом и стоком у једном округу. Општински лекари нису ни на свом подручју, односно у једној општини, тако третирани: могли су само евентуално, да буду чланови општинских одбора под условом да су у својој средини популарни и да буду изабрани од народа. У својој делатности, стручној, били су подчињени делимице окружним физикусима, ко-

јима су подносили извештаје „по струци санитетској“, обично месечне, ређе петнаестодневне или седмичне, што је зависило од случаја неке епидемичне заразе (као што су велике богиње, срдобоља и слично), а иначе обавезне годишње прегледе здравственог стања, као што је и овај који се доноси у прилогу.⁸ Општински лекари, сматрани су комуналним службеницима и били одговорни не само кад је у питању народно здравље. Они су, још од увођења лекарских служби и звања у Србији, били дужни да прате народни живот и навике. Они су проучавали начин исхране, средства исхране и колико то све стоји у вези с народним здрављем. Дужност им је даље била да проверавају и запажају колико везе има пијаћа вода са појавама неких болести, као што су тифоидна обољења, срдобоље и слично. Обраћали су пажњу на „добре“ и „рђаве“ бунаре (оне који се чисто одржавају и оне који су загађени и могли постати изворишта болести).

У проучавању народних обичаја, ови лекари, као и окружни физикуси, наилазили су на појаве прекомерног пијанства, нарочито при славама, свадбама и сличним скуповима, при чему се не искључују ни погребни и даће (чачански општински лекар је запазио да такве појаве доводе и до тешких обољења, али и до менталних хроничних поремећаја).

Брига општинских лекара, свих а не само овог у Чачку, била је и у томе да прикаже и здравствене односе јавних грађевина према онима који се њима користе. Ту се, на првом месту, радило о школама и ђацима у њима, затим о механама, кафанама, болницама, па чак и апсанама. За те последње се више старао окружни физикус него општински лекар.

Главна брига општинског лекара била је здравље у народу. Доктор Јарослав Кужељ, у свом годишњем извештају за 1880. годину, поднео је, на основу евиденције свог рада, врло опширне податке о кретању болести у чачанској општини, (које су се све појављивале, колико је особа оболевало, колико пребољевало и колико настрадало. У његовом годишњем извештају то стање је приказано у неколико табеларних прегледа. На првом месту, кад је реч које су то све биле болести: кад су и колико лица нападале, међу којима су се хладнијег времена истицале наступне грознице, врућице, инфилтрације плућа, катар црева, упале плућа, затим у мањој мери сифилистична оболења, бленореје, неуралгије. Било је и других болести и несрећних случајева. Доктор Кужељ је наређао у својим књигама, и по својој номенклатури 81 врсту обољења, од

којих је само у чачанској општини патило 516 лица. По свему судећи, то, ипак, нису, и у оним бројнијим случајевима, неке веће епидемије. Међутим, ови Кужељеви подаци, нарочито у случајевима венеричних болести, нису никако тачни. Он сам наводи да се ове болести не пријављују, него се кријући лече и затајују.

Доктор Кужељ, проучавајући, поред осталих околности, сам положај Чачка, оставио је под тач. 11 свог извештаја туробни опис овог насеља са хигијенског становишта. Видео је у тој личној и друштвеној немарности узрок многих болештина и зала тадашњег насеља, у коме се није много полагало на хигијенске мере, па је предлагао да се народ упозна са оним што штети његовом здрављу, па да се томе одупре „и све истреби што би његовом опстанку и напредку штетовати могло“.

У даљем излагању доктор Кужељ се залаже за увођење санитетске полиције, при чему он подразумева контролу над проституцијом, надзор над отровима и свакодневни преглед меса у продавницама, при чему би се рђаво повлачило из продаје.⁴ Иза оверта на Овчарску бању, на неке заразне болести које су харале по суседним срезовима и на рад приватне апотеке, доктор Кужељ указује да у Чачку раде још два лекара. Занимљив је и предлог о образовању општинског санитетског одбора, разуме се у варошким насељима, са лекаром на челу. Његове задатке доктор Кужељ прецизира искључиво у интересу одржавања народног здравља.

Извештај доктора Јарослава Кужеља интересантан је и још с једног становишта. Он даје преглед стања основних школа у Чачку 20. јануара 1881. године, пред крај првог полугођа. Тада су постојале две основне школе у вароши: једна мушка и једна женска. Доктор Кужељ их је гледао са здравственог становишта. Навео је тачан број ученика и ученица по разредима, разматрао услове њихових учионица — површину, квадратуру у односу на појединог ђака, осветљеност просторија и извесна обољења која нападају на школску децу. Том истом разматрању подвргао у Чачку постојећу нижу гимназију и њене ученике. За све то је дао табеларне, овде приложене, прегледе.

Јарослав Кужељ, као лекар у чачанској општини, овим извештајем није ни покушавао да сачини неку студију, анализу тадашњег стања, нити да подноси неке своје новаторске предлоге (мада је у неким стварима то и чинио). Он је једноставно одговарао на питања које је достављало Санитетско одељење Министарства уну-

трашњих дела. Тада се увелико вршила припрема за модернизацију и обраду санитетског законодавства у Србији. У ту сврху били су штампани и посебни предлошци, формулари, са прилично обимним бројем питања, подељеним по категоријама на које је лекар требало да одговори. А та питања су каткад захтевала и опширније одговоре. Сви тако добијени одговори од лекара служили су истовремено, поред првобитне намене у Министарству и за статистику, и као анкетни материјал везан за проблематику око новог закона о санитетској служби тада јако запаженог у Европи.

Ти упитници су били двоструки или вишеструки. Нађени су они који су били намењени окружним физикусима за подношење месечних извештаја. Они су имали 30 питања, подељених у осам група. Окружни физикус је у продужењу одговарао тачку по тачку.⁵ Упитник за општинске лекаре, чији предлогак није пронађен, био је нешто другачијег састава и питања задата у њему нису се поклапала са упитником за окружне физикусе. Осим тога, питања за општинске (а можда и среске) лекаре су се односила на целу годину и била су припремљена за сумарне извештаје. Такав упитник није пронађен уз извештај доктора Јарослава Кужеља па су стога и неки одговори нејасни.

Из овог извештаја се не може много закључити о самом доктору Јарославу Кужељу, као општинском лекару у Чачку 1880. године. Ту се не види да ли је он био контрактурални (уговорни) или редовни указни лекар. Ако још није био прешао, као бивши аустријски поданик, у српско поданство, морао је да ради под уговором. Такви лекари, постављани у општине или срезове, обично су долазили из иностранства. Они су ступали у среску службу по договору дотичних општина које су их плаћале прирезом од сваке пореске главе на одређени износ и то по договору. Уговор су обично склапали са среским старешином. Тај уговор, сачињен по шаблону добијеном из Министарства унутрашњих дела, постао је пуноважан када га Министарство и одобри. Истим начином се поступало када се радило и о општинским лекарима какав је био доктор Јарослав Кужељ у Чачку. А ако су ти лекари били српски држављани или прешли и српско поданство, имали су једно преимућство — могли су напредовати и плата им је повећавана. Контрактурални лекари нису могли добијати унапређење и остајали су на уговореној годишњој плати. Отуда и чешћа појава њихових молби за прелазак у српско држављанство. За доктора Кужеља се

зна, из нешто каснијих података, да је прешао, у засад неизвесно време, у српско поданство.

Општински и срески лекари су овог времена формално били боље плаћени него окружни физикуси или бар је тако изгледало на први поглед. Истина, овај закључак важи за општинске и среске лекаре, не за чачански, него за ужички округ, што се да видети из расположиве архивске грађе. Тако су срески лекари у Пожеги и Ивањици, као и општински лекари у Ужицу, имали већу годишњу плату него окружни физикуси. Али, у уговорима, које су закључивали са општинама преко среског начелника се види да су они били дужни да бесплатно указују лекарску помоћ тамо где је потребно и чак нису имали ни право на дијурине, осим у ограниченим случајевима. Једино што су могли наплаћивати били су лекови — али и њихова цена била је нормирана. Окружни физикуси били су у знатно повољнијем положају: наплаћивали су дневнице и визитације — такође по одређеној такси. Тако су они изравнавали па чак и премашивали примања среских и општинских лекара. Сам доктор Јарослав Кужељ наћи ће се као окружни физикус у Чачку наредне 1881. године.

Добри лекари, а Јарослав Кужељ, судећи по ономе што се о њему зна, био је такав, не морају да буду и добри администратори. Његов извештај, рађен по упитницима, не одликује се баш систематичношћу. Ни његов канцеларијски језик није на висини ни оног времена, јер оскудева у прецизности и сакат је у изразима. А шта би се и могло очекивати од страног човека, који за кратко време није могао савладати говор своје нове постојбине? И још нешто у свему томе пада у очи: једна застарела медицинска терминологија. Данашњи посматрач треба да се клони и најмањег подсмеха: било је то време кад многи и многи појмови нису били јасни, а да се и не говори, данас у размаку већег од једног века, о целовитој науци.

Упркос свему томе, овде се изражава поштовање доктору Јарославу Кужељу. Њему се оставља да својим речником и изразима говори о свом времену, а тако посредно и о себи. Приређивач, без икакве измене, пружа ово што је записао стари лекар и то, с поштовањем, пружа читаоцу.⁶

**ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈ О СТАЊУ ЗДРАВЉА ОПШТИНЕ
ЧАЧАНСКЕ ЗА 1880. ГОДИНУ**

израдио
Др Јарослав Кужељ
лекар општине⁷

**Годишњи извештај
Лекара вароши Чачак о стању здравља за
1880 годину**

А. О Храни

1. Имућнији сталез хране се добром и мешовитом храном, посиромашнији сталез троши махом биљну храну (зеље, лук, купус, пасуљ, крмпир, ротке), уопште ретко кува, један до два пута за недељу дана.

2. У пролеће од Ђурђевог а до Петровдана троши се највише јагњеће месо, Јесени и зими свињеће.

3. Говећина троши се целу годину а највише лети од Петровдана до Дмитровдана.

4. Има случајева пантљичаре и то већином од свињечег меса, у коме се често налазе бобице.

5. Нема таквих случајева.⁸

6. Троши се кукурузно и пшенично брашно; али кукурузно више.

7. Нема таквих случајева.⁹

8. Бунарском водом.

9. Пошто постоји доста других узрока за маларичне и тифозне болести, то се може у извесном случају тежко казати, — да ли је болест постала услед појења какве рђаве воде; али да има рђавих бунара и да народ сам се чува од рђавих вода види се из тога што он тражи воду из нарочитих бунара, који се сматрају као особити добри, и то су бунари око цркве и још по неки.

10. Свако пиће се троши, особито ракија, и то простији сталез троши махом меку ракију, понекад целе пордице у знатној количини.

Ова наклоност к прекомерној потрошњи алкохолних пића види се најбоље на дановима кад су славе, јер онда утркује се народ од пре подне до црног мрака да свуда завири и по једну по-

пије где гори свећа и то траје по два до три дана; последице тога очевидне су.

11. Последице прекомерног трошења алкохолних пића су: 1) на дух суровост, подлост, недостатак сваког узвишеног опште људског осећања, равнодушност према општинским установама, према породици, школи и цркви; 2) на тело: општа надувеност тела, хронични катар стомака; јевтика (због неурденог живота), водена болест, невестица.

12. Вино квари се водом и аптовином; ракија шпиритусом.

(Б) О јавним зграда и школа(ма)

1. О неким здравственим одношајима приложена таблица.¹⁰
2. Баште, Гимнастике, игралишта нема око школе.
3. Види се из приложене таблице.¹¹
4. Овди не ноћују ђаци у школи нити се тамо ране.
6. Школе греју се засебним, гвожђеним фурунама и то дрвима споља у довољној мери.
7. Скамије не одговарају у ничему хигијени.

8, 9, 11. Да би се могло на ова веома важна питања точно одговорити, потписати прегледао је, колико му је било могуће све ђаке обеју основних школа и ниже гимназије сваког засебно; кратковидост одређена је помоћу Снеленових таблица, стање плућа перкусијом и аускултацијом и узгред прегледана је кичмењача; пошто без таквог тачног прегледа ни тачног одговора нема и пошто ће добра статистика својим неумитним бројевима као најбољи доказ служити о садашњем стању наших школа и ђака и о прекој потреби исправке постојећих мана, то је подписатог мњење да се у будуће изрично нареди да се ђаци свију разреда и завода од надлежних где таквих имало буде лекара тачно прегледају и да се уз годишњи извештај на горња питања која се могу о обзиру на могуче школске болести још умножити, тачним бројевима одговорити. Ради констатовања кратковидости треба школама ставити на расположење Снеленове таблице са српском азбуком. — Таква изрична наредба била би због тога уместна да не би се ко истрчао, који би ма из каквог разлога такво прегледавање деце отежавао или спречавао. Осем тога такве бројне податке, ако их у довољном броју имали бисмо, моћи ће послужити као један важан камен у грађи за ин-

тернационалну школску статистику у коме су труду други народи већ далеко пред нама измакли и тиме и свестном употребом нађених података дала би Србији образованом свету доказ да води бригу о својој омладини — то ће рећи о својој будућности.

8. При прегледу ђака видело се је да има већина ђака гимназије и 3 и 4 разреда основних школа мање или више извијену кичмењачу и то већином на десну страну у висини лопатице; мање ђака показује такву извијеност на леву страну; код девојака опажа се осем тога често обључаста извијеност кичмењаче назад (*Kúphōsis arenata*); држање тела код деце у опште је сагнуто; груди су плитке, неразвијене скоро код своју варошке деце; сеоска деца очевидно су боља, развијенија и здравија.

Тачни бројеви у овом правцу тежко и скоро немогуће је додати, пошто су велики степени ових извијености кичмењаче ретки, а мањи прелазе постепено у нормалне стање.

9. Кратковидство ђака види се из приожене таблице.

10. Било је шарлаха, морбиле, великог кашља, јаког катара црева и срдобоље.

11. Има латентне инфилтрације плућа у разним степенима, колико види се из таблице; скрофулозе је ретко.

12. Општинске апсане добре су.

13. Храна апсеника је љеба и вода.

14. Пошто бораве само кратко време у апсанама, то нема међу њима знатних болести; и ако се само мало разболе, одма примају се у болницу.

15. Није било редње међу апсеницима.

16. Механе према газди неједнаке су у чистоћи.

17. Болница одговара хигијенским прописима, колико је то могуће у приватној кући, која није у напред за болницу зидана; њена спрема усавршује се по степену. Опширан одговор на ово питање сљедује у административном извешћу те болнице.

В. О болестима на људма.

1. Из ове општине пријавило је се ове године следећих болестника.

ЗДРАВСТВЕНЕ ПРИЛИКЕ У ЧАЧКУ 1880. ГОДИНЕ

Тек. број	Име болести	Колико	Примедба
1	Црвени ветар	4	Фебр. Март, Новемб. Децемб.
2	Шарлах	5	Новембар Случајева било је много више, али пошто је била епидемија блага, то није свуда ни зват лекар или је зват тек онда кад наступиле граничке симптоме или водена болест.
3	Морбила	34	Мај; епидемија почела је у фебруару, нарасла знатно у априлу, највише владала у мају и свршава се у Јуни, осамљени случај у Новембру.
4	Варичела	1	Јануар
5.	Врућице	50	Владају целу годину: ове године било их је најмање у фебруару, случајеви умножавали су се до Јула, а највише их је било у Августу и даље држале су се у знатном броју.
6.	Наступних грозница	61	Мај, Јуни
7.	Круп и дифтерија гуше	6	Фебруар, Јуни, Јули
8.	Срдобоље	8	Јули, Август
9.	Колере nostras	6	Јули, код деце и код одраслих.
10	Велики кашаљ	9	Владао овде у Јануару, Фебруару, Марту по целој вароши и поштеди, само мало деци; лекар се зато ретко зове
11.	Реуматизам мишића	10	
12	Реуматизам зглавака	2	
13	Инфилтрација плуча	46	Имплатентне разне величине и они код који је болест већ за свакога видан била; целе године

Тек. број	Име болести	Колико	Примедба
14	Шкрофулозе	11	
15	Сифилис одраслих	10	
16	Сифилис новорођених	2	
17	Шкорбут	1	
18	Кахексија од грознице	2	
19	Лудило	3	1. Услед пијанства (Grössenwahn) 2. Услед пропасти имања (Verfolgungswahn) 3. После врућице трајало је код једне же(не) 14 дана лудило са животињским понашањем — онда оздрвила.
20	Капље	1	
21	Туберкулозно запаљење мозга	1	Новембар
22	Делириум тременс	1	
23	Узетост мишића услед реуматизма	1	
24	Несвестица	3	Два код малокрвних ђака један услед пијанства.
25	Епилепсија обична	1	
26	Епилепсија хистерична	1	
27	Еклампсија	2	
28	Хистерија	1	
29	Грчевито трзање мишића живца тр... у наступима	1	
30	Лупање срца	2	
31	Ангина пекторис	1	
32	Неуралгија	12	Највише прагемина и плексус соларис услед уплива маларије.
33	Бронхијална астма	2	

ЗДРАВСТВЕНЕ ПРИЛИКЕ У ЧАЧКУ 1880. ГОДИНЕ

Тек. број	Име болести	Колико	Примедба
34	Катар плуча	14	Јануар
35	Бронхитис деце	5	Фебруар
36	Успаљење плућа	35	Јануар
37	Перулис	5	
38	Устобоља	2	
39	Паротитис	4	
40	Катар стомака	6	
41	Катар црева	34	Јуни, Јули
42	Пантљичерка	4	од свиња
43	Далак	4	
44	Кила	3	
45	Укљештене киле	3	
46	Шуљеви	1	
47	Катар очију	2	
48	Скрофулозно успаљење очију	2	
49	Бленореа очију деце	3	
50	Успаљење бубрега	1	Услед назеба у овчарској бањи
51	Успаљење бубрега и водена болест	7	Новембар, Децембар, услед шарлаха, три случаја са јаким уремичним знацима
51	Боловање породиље	6	
51	Живина (рак) материце	1	
53	Полип материце	1	
54	Абортус са еклампсијом	1	
55	Пролапсус материце	1	
56	Крвотог из матер.	5	
57	Дисменореа	3	
58	Заустављено мокрење	2	1 грчевито 2 услед увећања простате

Тех. број	Име болести	Колико	Примедба
59	Успаљење муда	2	Услед бленорее
60	Бленореје мокраћне цеви	13	
61	Катар полног органа жена	3	
62	Меке специф. гризлице и мицине	2	
63	Водена кила	1	
64	Екцем опште коже	6	
65	Пемфикус	2	
66	Уртикарија	3	
67	Еритрема интертр.	2	
68	Шуга	3	
69	Чиреви по телу	3	
70	Вратобоља Лудовикова	1	Умрло једно дете
71	Неоплазма у гаротитис	1	
72	Периоститис	1	
73	Каријес обртња кичмењаче	3	
75	Тумор албус колена	1	Умрла
76	Кост у једњаку	1	Повађена
77	Рана од убоја	1	
78	Ране од ватре	2	
79	Нагњечење	1	
80	Изломљене кључне кости	1	
81	Вађење постељице	4	

Свега било је болестника 516 у самој Чачанској општини

2. Број умрлих и узрок смрти појединих случајева немогуће је јавити, јер смртни случајеви не јављају се лекару, законом наређени преглед мртваца не постоји и акт којим је потписати преко општинског суда тражио од надлежног свештеника списак свију у овој општини умрлих остао је без одговора.

3. Умрли су највише од успаљења плућа, вручице, јевтике; неколико и од срдоболе.

4. Инфилтрација плуча веома је честа, — узрок мораће се тражити осем у начину целог живота, рђавим влажним кућама и у општој подводности вароши.

5. Шкрофулозе има — али мање.

6. Шуге има ретко.

7. Венеричних (болести) има доста, али пошто се кријући лече, то је тежко њен број означити.

8. Френге и сифилиса има али и њен број тежко је означити јер се много крије.

9. Епидемије виде се из таблице болести.

10. Немогуће је одговорити из разлога наведеног под бр. 2.

11. Узрок овим болестима остао је тај исти који је назначен у рапорту од прошле године то је: прекомерна подводност вароши, недостатак сваке канализације, препуњање земљишта трулежним органским изметцима, пошто се стари приходи ретко чисте, већ само се површно затрпавају (човећије пак ђубре не употребљава се за ђубрење башта и њива јер је веле погано). Нови пак проходи граде се опет по староме начину (јаме) и предложени бурични систем за сад још ни у једној кући или механи не постоји; осем тога непознавање најважнијих хигијенских закона и пренебрегавање оних који се знају, особито чистоће тела, куће, авлије и целе околине немамо.

Све предлоге од стране лекара у корист побољшања хигијенских одношаја остају без успеха док сво грађанство нема јас-појма о важности општих хигијенских мера и док сваки грађанин не буде убеђен, да се не сме гледати ваздан на свој сопствени тренутни добит и интерес, већ да ваља увек опште друштвено добро имати у виду и истоме нужне жртве поднети, и да материјални трошкови и уштрбе око одржања строге чистоће и опште хигијенских захтева у његовој радијоници и кући неће толико оштетити његову радњу колико ће користити њега, његову породицу и целу општину. Зато треба да буде хигијена један од главних предмета предавања по основним и средњим школама, да њени главни закони свакоме буду познати и од сваког поштовани и да покрет за побољшање нашег

садашњег стања не полази више одозго — са законодавног стола — на ниже у народ већ да маса народа упознав што годи његовом здрављу и што га упропашћује, сама без приморања, се одупре свом непријатељу, и све истреби што би његовом опстану и напредку наудити могло.

12. Има целе године, највише подписатом пријавило у Мају, Јуну.

13. Долази у свим могућим облицима.¹²

14. Ретко је човек без далка и већ код мале деце може се наћи. 16. има случајева али ретко. 17. нема гушавих

15. Шкорбута није било у знатној мери.

16. Самоубиство једна са арсеником.

17. Смртних случајева услед несрећних околности било је:

1. Један човек прегажен коњем умро услед изломљене лобање.

2. Једног чобанина распрштио велико пањ који је на њега пао.

3. Једног сељака близо варожи убио гром (муња).

4. Један колар обранио је се кесером у колено и умро је услед те повреде.

(5. Један баштован стоварајући сено набо је се на виле, које (су) ушле у мошње и испод коже трбуха ушле чак до пупка. Овај човек остао је жив и оздравио.)

20. Душевне болести виде се из таблице.

Г. О калемљењу богиња

У Чачанској општини каламљено је свега 96. деце и то једно по три пута без успеха, 24 морала су се по два пут каламити. 95 каламљено са успехом.

Пренашање какве болести није примећено.

Немам у томе искуство да ли је једна вакцина довољна. У Бечу у болници за децу и у Крушевцу за време рата видео сам да они који су били каламљени слабије и ређе се разбољевају од богиња и да смртни случајеви се дешавају поглавито код некаламљених.

Д. О судским случајевима

Повреда било је: лаких 26, већином тупим оруђем; тежих 2, једна ножем, једна пушком.

Секција: ове су већ извршене у оvd. окр. болници и о њима је јављено у рапортима дотичне управе. Свега их је било 8.

Два ванбрачна детета једно је умрло услед дављења а друго услед успаљења плућа.

Сем тога: секција једног човека из Рудничке нахије који је од хроничне инфилтрације плуча напрасно у механи умро.

Секција: Павла Секулића који је био рањен ножем у трбух.

„ Вуле Вукићевић који се отровао арсеником.

„ Стевана Поповића који је умро од успаљења плућа и органске махне срца (сециран је без захтевања власти од стране управитеља болнице због замашности случаја.)

Милош Налчић кому је коњ разбио главу

Јакова Лазовића кому је глава колцем разбијена.

Е. О санитарској полицији

1. Преглед проституције врши се од време на време по наређењу општинског суда.

2. Надзор над отровима не води се од стране општинског лекара, јер нема за то особите наредбе,

3. Месо прегледа се свакодневно; рђаво месо не продаје се.

Ж.

Сточне болести није било.

З.

Има овчарска бања — Акрато терма 32° Р. Помаже ради реуматизма, разних ексудата и инфилтрација. Народ употребљава ову бању без разлике противу све могуће болести врло често на своју штету (на пример органске махне срца, болести груди.)¹³

О.

Колико је мени познато било је у суседном округу Рудничком, као и по драгачеву и у неким општинама трнавског среза ове године гушобоље, шарлаха са воденом болешћу у последици, морбила, и у месецу августу срдобоље.

Ј.

Овде постоји приватна апотека, иста је добро снабдевена и добро се уређује. Осим потписатог лекара има још Госп. Др. Лазар Илић, окр. лекар и Госп. Др. Јован Ђокић помоћник окр. болнице. Дипломоване бабице нема; требала би једна.

1) Да би се санитетска служба благодетније у корист општине вршити могла треба да постоји у свакој општини један санитетски одбор од извесног броја лица са лекаром на челу који би био надлежан за сва санитетска питања, чинио општинском суду нужне предлоге, давао суду нужна објашњења о тим питањима, али који би имао и решавајући глас у општинском одбору кад се о овим питањима гласало буде (што је веома важно, јер до сада могу најцелисходнији санитетски предлози пропасти, пошто нема ко да заштите гласа или да се за исте заузме.).

Овај одбор прегледавао би месечно све школе и примао тужбе Г. Г. наставника, прегледао би ђаке и пазио на њино здравље и отклањао све недостатке и незгоде.

Овај одбор прегледао би годишње све бунаре и затворио оне које се нађу као за здравље опасне

Укратко сва питања практичне хигијене припале би му да је проучи, грађанство обавести, и да се потруди да се исте реше у корист напретка општине.

2. У општинама где има лекара треба да се заведе законити прегледање мртваца; у општинама где нема лекара, да овај посао припада свештенику који онако мртваца мора да опоји, и да се свуда назначи колико (је) могуће узрок смрти.

Чачак 1881 30/1

Др Јар. Кужељ
лекар општине
Чачанске

Додатак о мртвима

У општини Чачанској умрло је за 1880. год. свега 65 лица и то мушких 12; женских 12, деце до 12 год. 41.

Узрок смрти био је

Случаја који су умрли без помоћи лекарске	15
Од успаљења плућа	12

ЗДРАВСТВЕНЕ ПРИЛИКЕ У ЧАЧКУ 1880. ГОДИНЕ

Од инфилтрације плућа	10
Катар црева	8
Врућице	4
Срдобоље	3
Болест породиља	2
водена болест	—
после шарлаха	2
маразмус старца	2
Лудовикова вратобоља	1
Морбили	1
Еклампсија	1
Заклешћење киле	1
Гушобоља	1
Црвен ветар	1
Невремено рођено дете	1
	<hr/>
Свега	65

Овај преглед доцније додат, јер потписати списак мртваца тек 4—II1881 од општинског суда добио.

Др. Кужељ

СТАЊЕ ОСНОВНИХ ШКОЛА ОПШТИНЕ ЧАЧАНСКЕ 20—I—1881.

Који разред	Колико мушких или женских ђака	Колико ☐ м. има патос собе	Кубатура собе	Колико од ☐ површине патоса дође на једног ђака	Колико од кубатуре дође на једног ђака	Колико ☐ мет. стакла има у окнима	Колико ☐ м. стакла дође на један м. патоса	У коме размеру стоји површ. стакла према патосу	Висина собе	Са које стране пада светлост	Инфилтрација плућа	Скорофугоза	Колико има кратковидних
1.	63	45,6	182,4	0,72	2,9	3,9	0,086	1:11,1	4,0	Са десне	12	—	11
2.	42	39,9	159,5	0,95	3,8	3,9	0,095	1:10	4	Са десне	12	3	5
3.	27	23,5	705	0,87	2,6	2,08	0,088	1:11	3	Спред	14	7	2
4.	21	24,36	58,95	1,15	2,8	1,84	0,075	1:13	2,4	Са леве	6	—	4
1.	30	25,46	78,31	0,85	2,6	2,0	0,078	1:127	3	Са леве	11	1	4
2.34	46	27,2	83,5	0,6	1,8	2,0	0,073	1:156	3,07	Са леве	9	1	6

У доброј школи треба да стоји површина стакла према патосу у размеру као 1:5 а на један м. патоса треба да дође 0,20 м. стакла, у опште на сваког ђака треба да дође 1,4 м. патоса и 5,5 куб. м. кубатуре.

Др. Ј. Кужел

СТАЊЕ РАЗРЕДА НИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ ЧАЧАНСКЕ 20—I—1881.

Разред	Мушко или женско	Колико ђака	□ величина патоса	Кубатура собе	Колико □ м. од патоса дође на једног ђака	Колико кубатуре дође на једног ђака	Висина собе	Колико □ м. стакла има у окнима	Колико □ м. стакла дође на један □ м. патоса	У коме размјеру стоји површина стакла према патосу	Са које стране долази светло	Колико ђака имају инфилтративну плућу	Колико са знаковима скрофулозе	Кратковидних
1	м.	49	68,58	282,5	1,4	5,76	4	7,8	0,11	1:87	са леве	15	1	5
2	м.	15	40,58	167,19	2,71	11,1	4	3,9	0,096	1:10	Са леве	5	—	1
3	м.	16	51,6	212,59	3,2	13,3	4	3,9	0,076	1:13	Са леве	4	—	2
4	м.	10	32,1	132,25	3,21	13,2	4	3,9	0,12	1,8	Са леве	3	1	0

Они који су кратковиди и 2 и 3 разреду девојке су, једна показује 20/14 Смелен

НАПОМЕНЕ

1. Доктор Јарослав Кужељ (1846—1928), лекар, хуманиста, пријатељ српског народа и дугогодишњи житељ вароши Чачка, имао је буран живот. У његовој другој отаџбини није заборављен. Старије генерације у овом месту су га памтиле, млађе су о њему знале по казивању својих старијих. Његов опширан животопис, с освртом на санитетске прилике и Чачак какав је он доживео, дао је Мирослав — Миле Мојсиловић у раду „Др Јарослав Кужељ, живот, рад и здравствене прилике његовог доба“; Зборник радова Народног музеја, II, Чачак, 1971. Овде се пак даје само један, аутентичан докуменат, потекао из руке др Кужеља као скромни прилог његовој биографији.

2. Стефан Тренчини био је поданик аустро-угарске државе, па је прешао у српско поданство. Познат је као дугогодишњи физикус округа чачанског. Често, кад у ужичком округу није било лекара, одлазио је тамо, нарочито у време епидемија великих богиња и луса. Прелазео је, по задатку, државну границу и ишао до Вишеграда у време епидемије колере. Био је неколико година и окружни физикус у Ужицу.

3. Лекарима, окружни или они други, још од пре неколико деценија били су обавезни да прате и проучавају народни живот. Њима је требало „трудити се познати начин живљења, обичаје, јела и пића онога народа с којим живи; куће, положеније мјеста, промену ваздуха, ношиво људиј, начин поступања и сујевеља око болестника, око трудни и рађајући жена, при сарањивању, при воспитанију дјеце и пр. Ако се све ово постара сазнати, то ће му лакше бити све шкoдљивије ствари уклонити“ (в. Н. Живковић — „Здравствене прилике“. Титово Ужице, 1973, стр. 197). Приложени извештај др Кужеља указује како се он трудио да проникне у многе облике народног живота, напр. око вода, пијанства, укривања венерије и слично.

4. Власт, посебно преко лекара, а и другим начином, водила је строгу контролу над клањем стоке и радом касапница.

5. Упитник, на који је одговарао доктор Јарослав Кужељ није пронађен. Један, систематски постављен, упитник, али као месечни и за окружне физикусе налази се под сигнатуром АС-МУД-С-II-209/1881. и то уз одговоре окружног физикуса у Ужицу др Милоша Танасевића. У њему нпр. прва три питања гласе: Каквом се храном највише народ храни у овоме месецу (априлу пр. аут.), какво месо једе, какав хлеб, да ли купус, кртоле и т. д.? Је ли било какве болести услед нездравог брашна или меса? Да ли се каква болест јавила услед рђаве воде за пиће?

6. АС-МУД-С-I-103/1881. Под овом сигнатуром се води Годишњи извештај о стању здравља општине чачанске за 1880 годину.

7. Посебна насловна страна извештаја.

8. Одговор нејасан пошто се не може, без упитника, знати на шта се односи.

9. Такође, из истог разлога, одговор неразумљив.

10. Односи се на приложене табеле о основним школама и Нижој гимназији у Чачку.

11. Такође нејасан одговор.

12. Одговори под тач. 12 и 13. такође су нејасни.

13. Интересовање народа за Овчар-Бању јавило се нешто раније; од овог времена за то лечилиште почеће да показује свој интерес и држава.

CONDITIONS SANITAIRES A ČAČAK EN 1880

(rapport du docteur Kuželj)

L'auteur du présent article publie le rapport pour l'année 1880, du docteur Jaroslav Kuželj, médecin de la commune de Čačak. Le rapport expose l'état de santé de la population de cette commune pour l'année en question; le docteur cite les maladies aiguës et chroniques qu'il avait pu constater en y ajoutant les lésions et les accidents qui avaient nécessité les soins médicaux ou au moins une consultation. Le docteur Kuželj dénombrait, pour l'année en question, 81 maladies, lésions et autres cas où son intervention fut nécessaire. Il nota que le nombre de ses patients, provenant de la seule commune de Čačak s'élevait à 516 personnes, en soulignant que le nombre des malades qui ne demandèrent pas le secours du médecin aurait dû être plus important. Le docteur Kuželj citait, non pas d'après sa propre documentation, mais sur la base des livres paroissiaux qu'en 1880 le nombre de morts s'élevait, dans la commune de Čačak, à 55 personnes, dont 15 ne lui avaient pas demandé le secours.